

**ПУБЛІКАЦІЇ ТИФЛОПЕДАГОГА
ОЛЕКСАНДРА ЩЕРБИНИ (1874 – 1934)
У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА МІСЦЕВІЙ ПРЕСІ ДОБИ УКРАЇНІЗАЦІЇ**

Юлія Патлань,
провідна наукова співробітниця,
Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара»
patlan_yu@ukr.net

1 березня 2024 р. виповнилося 150 років від дня народження видатного тифлопедагога, засновника української тифлопедагогіки, філософа, педагога Олександра Щербини, родом з м. Прилуки на Чернігівщині.

Він втратив зір у три роки. Закінчив Прилуцьку гімназію, в тому числі склавши курси давніх мов, та Київський університет за фахом «класична філологія» (1905). О. Щербина з 1918 р. – професор Московського університету. У 1919 р. він був запрошений до Катеринославського (Дніпропетровського) університету для організації там кафедри філософії та керівництва нею. З 1920 по 1929 р. О. Щербина – один із засновників Прилуцького педагогічного технікуму й Інституту народної освіти у м. Полтаві. У Полтаві Щербина першим у країні розробив курс тифлопедагогіки та запровадив його до викладання у Полтавському інституті народної освіти (ПІНО), де він працював за сумісництвом, у Харкові та частково у Пирятині.

1 липня 1929 р. у Київському інституті народної освіти (КІНО) вперше в Україні був відкритий дефектологічний факультет з тифлологічним відділенням, який очолив О. Щербина.

О.М. Щербина все своє життя навчався разом зі зрячими і послідовно просував ідею про те, що незрячі діти й дорослі за певних умов і за підтримки зрячого оточення можуть успішно навчатися разом зі зрячими.

Цифровий архів періодики Libraria [1] удоступнює публікації О. М. Щербини в українській пресі 1924–1925 років. Вони є документом тифлопедагогічної думки вченого, його поглядів і переконань. Також бази даних періодики частково вирішують ще й проблему доступу незрячих та осіб з порушеннями зору до історії тифлології й тифлопедагогіки. Незрячим та особам з порушеннями зору недоступний пошук у паперових архівах. Розвиток технологій OCR та тифлотехнологій удоступнює переведення цифрових зображень газетних шпальт у текст, доступний як для зрячих, так і для незрячих, хоча й потребує редагування.

Всього виявлено п'ять публікацій О. М. Щербини за 1925 рік у цифровому архіві періодики Libraria. Це публікації у газетах «Правда Прилуччини», «Більшовик Полтавщини», «Народній учитель» (Харків). До републікації було відібрано тексти 3-х статей О. М. Щербини українською мовою: «Виховання сліпих в Америці», «Прилуцький педтехнікум і виховання сліпих», «Про соціально-правничу охорону неповнолітніх». Історія свідчить про те, що педагогічний оптимізм О.М. Щербини не завжди знаходив підтримку. Мовно-стилістичні та правописні особливості текстів, в тому числі не усталене написання прізвищ, подаю без змін. Це засвідчує, зокрема, запис текстів з голосу.

Джерело: архів української періодики офлайн (<https://libraria.ua/>).

Публікації О.М. Щербини:

ВИХОВАННЯ СЛІПИХ В АМЕРИЦІ.

В своєму коротенькому відняти про з'їзд у Москві в кінці листопаду (див. «Правда Прил[уччини].» 25 грудня 1924 р.) я зазначив нові погляди на справу виховання сліпих, що були висунуті на цьому з'їзді.

Зараз ми одержали відомости, що в Америці ці погляди вже провадяться в життя і дали дуже корисні наслідки.

Головним принципом виховання і забезпечення сліпих в'являється там – не відокремлювати сліпих від оточуючого життя, а зв'язати їх, як і видючих, з організацією праці в Америці.

Ця ідея належить сліпому вчителю Роберту Ірвінгу, що почав її пристосовувати до життя з початку 20-го сторіччя в місті Клевеленді, В той час міста в Америці росли дуже швидко, як то кажуть, чисто по-американському. В Клевеленд зібралось багато нових мешканців, серед яких було до 150 сліпих дітей. Ніякої спеціальної установи для сліпих в цьому місті ще не було. І от у Ірвінга з'явилась думка розмістити цих дітей для дальнішого навчання у звичайні школи. Ця спроба була початком нової ери в справі виховання сліпих.

Наслідки цієї спроби були настільки блискучими, що нею зацікавились в усій Америці, і скоро вона зовсім знищила стару європейську систему відокремлення сліпих од видючих.

На практиці Америка показала, що стара європейська система, коли сліпих пристосовували тільки до ручної праці (до вироблення корзин, щіток і т. инш.), не відповідає вимогам життя.

Треба було найти для сліпих роботу на фабриці на тих же умовах, на яких працюють і видючі. Це завдання, при допомозі спільної роботи друзів сліпих і самих сліпих, удалось розв'язати в Америці. В середньому сліпі вироблюють в Америці 75 – 100 % звичайного заробітку («Взаимопомощь», 20 січня 1925 р.). *Проф. А. Щербина.*

«Правда Прилуччини», № 12, 8 лютого 1925 року

ПРИЛУЦЬКИЙ ПЕДТЕХНІКУМ І ВИХОВАННЯ СЛІПИХ.

З біжучого 1925–26 шкільного року в Прилуцькому Педагогічному Технікумі почалось ознайомлення майбутніх учителів з вихованням сліпих та підготовка їх до цієї праці.

В Австрії ця робота вже давно провадиться в учительських інститутах, що готують учителів до народньої школи.

Питання про виховання сліпих має далеко більше значіння, ніж це звичайно думають. На Україні сліпих більше 60000, а позбавлених зору дітей більш 5000; із них лише 70 % одержують деяку освіту в спеціальних дитячих будинках.

На влаштування відповідної кількості спеціальних дитячих будинків для всіх сліпих потрібно було б не мало коштів, та ще викликає великий сумнів чи й справді в спеціальних установах сліпі найкраще готуються до життя? В Америці останніми часами панує як раз протилежний погляд*).

* Див. «Правда Прил[уччини].» № 12 «Виховання сліпих в Америці» (1925).

Досвід навчання сліпих у звичайній школі, в Шотландії та Америці, наочно показав, що це не шкодить роботі й проходить далеко простіше, ніж думали навіть ті, хто починав таку спробу.

На привеликий жаль, у нас цього звичайно ще не вживають, і вчителю, що хотів би зробити спробу – прийняти сліпу дитину до своєї школи, ні до кого навіть звернутися за порадою. Ні в одному Педагогічному ВУЗ'і України питання про виховання сліпих не обмірковується. Ясно, що й на вчительських конференціях і на курсах по перепідготовці цих питань уникають.

Прилуцький Педтехнікум, беручи це все на увагу, і вважає за потрібне розпочати це нове діло.

Крім семінару по тифлопедології (ця наука так зветься), при Прилуцькому Педтехнікумі організується гурток, що ставить перед собою завдання зібрати відомости про сліпих дітей на Прилуччині, хоч до деякої міри познайомитись з умовами їх життя, також намітити школи, що мали б змогу й бажання перевірити досвід Америки.

Ми звертаємось з проханням до робітників освіти і взагалі громадян, що цікавляться підвищенням культури, щоб вони допомогла нашій роботі й надсилали для тифлопедагогічного гуртка на адресу Прилуцького Педтехнікума такі матеріали:

1. Які є сліпі діти шкільного віку в вашому селі або хуторі, чи то в вашому районі.
2. Чи зовсім вони позбавлені зору й через що саме.
3. За яких умов вони живуть.
4. Чи бажають вони вчитись, і як до цього ставляться їхні батьки та родина.
5. Чи допоможуть учителі місцевої школи їхньому вихованню.

Що докладніші будуть ці відомости, то більше вони будуть мати наукове та практичне значіння.

Проф. А. Щербина.

«Правда Прилуччини», № 90 (261), 12 листопада 1925 року

ПРО СОЦІЯЛЬНО-ПРАВНИЧУ ОХОРОНУ НЕПОВНОЛІТНІХ.

Чи справа виховання, так званих, дефективних дітей має загально громадське значіння? Майже всі думають, що для морально дефективних розумово відсталих, сліпих та глухо німих повинні існувати особливі установи, в яких кожна уявляє собою окремий маленький світ, мав небагато спільного в звичайною школою, і в яких працюють окремі фахівці. Правда, сліпі закритих шкільних установ іноді виступали перед широкою публікою, наприклад, з концертами, але не для того, щоб налагодити зв'язок з звичайним оточенням, а для того, щоб придбати пожертви.

З'їзд у Москві, що відбувся 26/XI—2/XII, виявив зовсім інший погляд. На з'їзді зібралося до 600 представників наукових та адміністративних установ і делегатів з різних місць СРСР, навіть таких далеких, як Урал, Ташкент і Баку; було де-кілька представників також із України, переважно з Харкова й Київа. Рішуче доводився погляд, що треба відмовитися навіть од думки про «дефективних дітей», а вірніше треба говорити про дітей, вибитих з колії, – або умовами ненормального соціального оточення, або ж фізичними дефектами (ненормальністю тих або інших органів), при чому, сама ненормальність, наприклад, ока або

вуха не так впливає сама собою, як викликає наслідки соціального характеру, вириваючи дитину із звичайного оточення. Треба пристосувати до життя набитих з колії дітей шляхом організованої праці та підготовки до цієї праці.

Було проголошено гасло: «За допомогою школи й праці ввести сліпих в громаду зрячих, глухонімих – в громаду тих, що можуть промовляти». Але ясно: для того, щоб повернути сліпих, глухонімих та взагалі безпритульних у трудову громаду, треба, щоб вона не приймала їх від себе; тому на з'їзді рішуче підкреслювалося, що питання про притягування широкої радянської робітничо-селянської суспільності до справи боротьби з дитячою безпритульністю та до роботи в дитячих установах – є головне питання.

В зв'язку з з'їздом надруковано збірник етапів та матеріалів: «Вопросы воспитания слепых, глухонемых и умственно-отсталых» за редакцією Л. С. Виготського, в якому накреслено новий надзвичайно цікавий підхід до цих питань: «Треба зв'язати спеціальне виховання з загальними принципами нашої виховавчої роботи та включити його в загальну систему. Треба закликати вчительство (а не тільки робітників спеціальних установ) до творчої роботи. Треба притягти широку громадську увагу до цієї справи, бо це питання величезного громадського значіння. Розв'язати питання можливо тільки, перевиховавши до деякої міри громадський погляд на дефективну дитину».

Фізичні вади означають не тільки порушення взаємовідносин між дитиною та околицьнім світом, які перш за все з'являються немов би, соціальним звихом, порушенням всіх соціальних зв'язків та поведінки. Сліпий відчуває свою сліпоту виключно як соціальний конфлікт.

Педагогічно виховавче завдання дефективних дітей полягає в тому, щоб вправити таку дитину в життя, як вправляють вивихнутий з сугава хворий орган.

Весь зміст педагогічної роботи в спеціальній школі треба перебудувати згідно з цим принципом і остаточно знищити риси філантропічно-інвалідного виховання. Треба орієнтуватися «не на золотники хвороби, а на пуди здоров'я», які має кожна дефективна дитина. Треба ґрунтувати роботу на боротьбі з дефектами дітей та над перемогою їх. Коли вірно поставити соціальне виховання, то сліпий звичайно залишаться сліпим і глухий – глухим, але вони перестануть бути дефективними (доповідь Вигоцького на пленумі з'їзду).

Найбільш напруженою та цікавою роботою була робота секцій; за браком часу засідання всіх секцій відбувалися разом, і тому не було можливості слідкувати за ходом робіт різних секцій. Я був головою секції по роботі з сліпими, яка ухвалила резолюцію, що потім її затвердили загальні збори. В резолюції між іншим сказано:

«Виховуючи сліпих, ніколи не треба забувати, що вони повинні зробитися корисними робітниками, будівничими нового життя, які не почували-б своєї відірваності від суспільства. З'їзд рішуче висловився за те, щоб наблизити виховання сліпих до виховання видющих. Робітниками серед сліпих повинні готуватися до діяльності спільно в робітниками серед видющих»... Треба встановити, «що сліпі мають право поступати в звичайні шкільні установи, як загальноосвітні, так і спеціальні, якщо є підстави думати, що вони будуть виконувати головні вимоги, що ставляться їх видющим товаришам. За відомостями, які є в редакції «Жизнь Слепых», що незабаром будуть надруковані, Америка стала на шлях ліквідації спеціальних установ для сліпих: сліпі одержують освіту й підготовку до життя в звичайній школі. Треба утворити особливий фонд для допомоги тим установам, які зможуть робити спроби спільного виховання, на придбання спеціальних приладь для сліпих та на додаткові нагороди педагогічному персоналу за спеціальну роботу з сліпими»... «Школа не пристосує сліпих до життя, не виводить з притулку і сліпі не будуть себе почувати добре, як що не буде подолано

те недовір'я до працездатності сліпих, що жило протягом тисячоліть. Тому треба звернути найсерйознішу увагу на пропаганду серед трудящих мас і особливо серед робітників освіти вірніших поглядів на це питання». З метою закласти твердий науковий ґрунт для виховання сліпих та пристосування їх до трудового життя, а також для поширення вірніших поглядів на це питання – необхідно в першу чергу організувати науково-дослідчу катедру тифлології для всебічного вивчення життя сліпих в минулому й теперішньому, а також для підшукування і обговорення найдоцільніших засобів поліпшення їхнього життя, зосередивши тут усі наукові сили».

В газетній статті немає можливості зачепити навіть найважливіші питання, що висунув в'їзд, який, можливо, буде знаменувати нову добу в постановці виховання вибитих з колії дітей. Я бажав лише звернути увагу на роботу з'їзду тих осіб, що прагнуть доповнити свої педагогічні знання. Хто бажає детально ознайомитися з цим питанням, може звернутися до збірника за редакцією Вигодського, про який вгадувалося вище, а також до постанов і доповідів з'їзду, які в формі авторефератів уже підготовлені до друку.

Проф. А. Щербина.

Більшовик Полтавщини. № 48. 28 лютого 1925 р.